

Sluttrapport til ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering

**Dramatisering og teateroppsetting av justismordet på Fritz Moen.
Døves rettssikkerhet i et hørende rettsapparat.**

Foto: Chris Erlberck («Jeg var Fritz Moen»)

Prosjektnr: 2007/1/0090
Virksomhetsområde: Forebygging
Søkerorganisasjon: Norges Døveforbund
Prosjektleder: Mathis J. Gran, Teater Manu

Oslo, 15.2.2012

Forord

Den 28. mars 2005 døde Fritz Moen. Da hadde han sonet atten og et halvt år for to mord han ikke hadde begått. Han ble frikjent for det ene mordet like før sin død, det andre post mortem. På Teater Manu hadde vi et innstendig ønske om å formidle historien om Fritz Moen fra vårt ståsted, med føttene plantet i døves språk og kultur. I denne rapporten vil vi vise bakgrunn for prosjektet, hvordan vi har gått frem og hva vi har oppnådd.

Søknaden til ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering ble i 2007 til i samarbeid med Norges Døveforbund som søkerorganisasjon. En stor takk til Bjørn Kristiansen som på en tydelig måte har bistått prosjektet og rapporteringene.

Vi har også samarbeidet med Dramatikkens hus om utvikling av manus og Riksteatret om produksjon og turné. Samarbeidet mellom organisasjonene har fungert godt og vært uvurderlig.

Alle medvirkende, på og bak scenen, har stor del i et vellykket og særegent prosjekt. Spesielt ønsker vi å takke privatetterforsker Tore Sandberg, dramatiker Arthur Johansen og regissør Kjersti Horn for å våge å tenke «ut av boksen» i en vanskelig og sårbar teaterproduksjon.

Uten prosjektmidler fra *Extrastiftelsen Helse- og Rehabilitering* ville ikke prosjektet blitt gjennomført. Takk for at prosjektet ble realisert!

Sammendrag

I 2006 ble Fritz Moen frikjent for det siste av de to drapene han uskyldig hadde sonet atten og et halvt år for. På Teater Manu startet vi allerede her å se på muligheten for en dramatisering av hans liv – for å belyse hans historie fra et tegnspråklig og døvekulturelt perspektiv. Fritz Moen var et såkalt *tyskerbarn*, han var døv og ble handicapet etter en mopedulykke. Moren ga ham fra seg til barnevernet etter fødselen.

Ved å innlede et samarbeid med privatetterforsker Tore Sandberg, Dramatikkens hus og etter hvert Riksteatret og Fritz Moens forskningsfond (Signo), hadde vi etablert et godt fundament for utvikling av manus og teaterproduksjon. Målsettingen var å fortelle Fritz Moens historie nærere og mer differensiert enn media hadde gjort under etterforskningen. Vi ønsket at historien skulle fortelles på samme premisser til et døvt og et hørende publikum i hele Norge.

Vi innledet et samarbeid med unge og spennende regissøren Kjersti Horn. I samarbeidet med Dramatikkens hus kom vi i kontakt med den etablerte dramatiker Arthur Johansen. I en lang prosess med utveksling av kunnskap om døde, intervjuer av mennesker i Moens krets, sprang det etter hvert ut en tekst som Teater Manu og Riksteatret i sammen med et stort kunstnerisk team, tok til scenen.

To døde og tre hørende skuespillere inngikk i det kunstneriske teamet og utviklet et nytt scenespråk. Den manglende forståelsen av språklige og kulturelle forskjeller i rettsalen ble gjenspeilet og var med å forme produksjonsfasen på scenen.

Teaterproduksjonen har spilt for fulle hus på Riksteatret i Oslo og på turné og har fått svært bred medieomtale og gode kritikker. Nationaltheatret inviterte produksjonen til gjestespill i desember 2011. I februar 2012 mottok Teater Manu og Riksteatret prisen «Årets beste scenekunst i Oslo 2011» etter kåring av Natt og Dags lesere. Nå jobber vi for å ta forestillingen til København og Stockholm.

Innholdsfortegnelse

Forord	side 2
Sammendrag	side 3
Kap. 1. Bakgrunn for prosjekt/målsetting	side 5
Kap.2. Prosjektgjennomføring/Metode	side 6
Kap.3. Resultat og resultatvurdering	side 7
Kap.4. Oppsummering	side 8

Kap.1. Bakgrunn for prosjektet/målsetting

En opprørende historie om to justismord på Fritz Moen rullet opp igjen på -90, og 2000-tallet. Privatetterforsker Tore Sandberg, som hadde dekket saken som journalist i NRK, fikk ikke detaljene og bevisføringen til politiet til å stemme. Han begjæret gjenopptaking av saken. I 2004 blir Fritz Moen frikjent for ett av drapene. I 2005 dør Fritz Moen. I 2006, året etter sin død, blir han frikjent også for det andre drapet. Han hadde sonet atten og et halvt år – uskyldig.

Hvordan kunne han havne i denne situasjonen? Han var døv, han var tyskerbarn, moren ga ham fra seg og han ble senere handikappet fra en mopedulykke i ungdomstiden. Hvorfor fanget ikke rettsapparatet opp Fritz Moens problemer med abstrakte begrep som for eksempel begrepet «sannhet» og hvordan påvirket det saken? Innfallsvinklene til å skrive om Fritz Moen var så mange at vi måtte fokusere på å komme nærmere Fritz Moen som person. Hvem var Fritz Moen? Manus og teaterproduksjonen fikk tittelen «Jeg var Fritz Moen».

Etter tilslag om midler fra ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering i 2008 startet utredningen og letingen som skulle danne grunnlaget for dramatiseringen om Fritz Moen. Først våren 2011 var det endelige manuset klart. Det hadde vært en lang men viktig vei.

Det dramatiske verket har som målsetting å vise en ærlig fremstilling av Fritz Moen. Ved å beskrive hans oppvekst og vanskeligheter med å få langvarige relasjoner, kan man gi en forståelse hos publikum av hvordan det var mulig. Ved å stilisere og forsterke noen hendelser fra Moens liv: møtene med moren, politiet og rettsapparatet, inviteres publikum til selv å gjøre en erkjennelse. Med døve og hørende skuespillere, i en sensitiv og tander tilnærming mellom to kulturer og språk, kan døve og hørende publikummere få innsyn i en situasjon man ikke har mulighet til, tror vi, andre steder enn på en teaterscene. Dette var målsettingen. Vi ville fortelle historien om Fritz Moen med et annet referansegrunnlag, men gjennom et annet medium enn vi tidligere hadde sett. Vi ville nå døve og hørende på samme premisser og ønsket spesielt å nå ungdommer i videregående skolealder.

Av finansielle inntektskilder til prosjektet har Teater Manu mottatt kr 800 000.- fra ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering. Kr 50 000 fra Dramatikkens hus og kr 25 000 fra Nationaltheatret. Fritz Moens forskningsfond (Signo) har finansiert programheftet slik at vi kunne dele dette ut gratis til publikum i forbindelse med forestillingene i Oslo og på turné.

På grunn av at vi fikk Riksteatret som samarbeidspartner og medprodusent ble prosjektet forskjøvet jf. opprinnelig prosjektplan. Dette underrettet vi Norges Døveforbund og ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering om i 2008.

Kap.2. Prosjektgjennomføring/Metode

Da Teater Manu fikk tilslag på søknaden fra EkstraStiftelsen Helse- og Rehabilitering trappet vi opp arbeidet med å tilknytte oss relevante samarbeidspartnere. Privatetterforsker Tore Sandberg hadde allerede vært i et førstemøte med Teater Manu og vi formaliserte avtalen med ham. Dramatikkens hus var på jakt etter gode prosjekter og våre målsettinger sammenfalt med deres. Dramatikkens hus skulle bistå Teater Manu i kontakt med den rette dramatikeren samt være en drivkraft i skriveprosessen ved å arrangere workshops, samlinger og lesninger. Dette var viktig for å få den riktige tilliten mellom dramatiker, teaterinstitusjon og regissør. Teater Manu engasjerte konsulenter som reiste til flere steder i landet og besøkte døve som hadde gått på skole eller på andre måter hadde hatt kontakt med Fritz Moen. Intervjuene ble tatt opp på video og presentert i workshopen på Dramatikkens hus hvor regissør, dramatiker og representanter fra Teater Manu var tilstede. Etter grundige diskusjoner og problematisering av kultur- og språkforskjeller, jobbet dramatiker og regissør sammen om teksten. Når versjon nummer to av teksten forelå, inviterte Teater Manu og Dramatikkens hus fire profesjonelle skuespillere, to døve og to hørende, til Teater Manu for en lesning. Lesningen fant sted i mars 2011. Denne anskueliggjorde nøkkelen ved produksjonen: språkene og utfordringen ved målsettingen om å være likeverdige for et døvt og et hørende publikum.

Lesningen viste at vi sto overfor en stor og vanskelig oppgave som ingen tidligere hadde løst. Dette skapte frustrasjon hos dramatiker og regissør. Dramatikeren gikk deretter tilbake til skrivepulten for å skrive den endelige versjonen, i kontinuerlig dialog med regissør.

Parallelt med dette startet Teater Manu og Riksteatret et forberedende samarbeid mellom organisasjonene. Teater Manu inviterte forelesere fra forskjellige kompetanseområder som døvekultur, norsk tegnspråk, døve i rettsapparatet og også mennesker som tidligere hadde jobbet på institusjoner Fritz hadde bodd på. I løpet av seks halvdagsseminar før sommeren 2011 ble alle ansatte på Riksteatret invitert til ett- eller flere seminar. Seminarene ga ansatte på Riksteatret grunnleggende informasjon om døve og døves kultur samt en grunninnføring i

norsk tegnspråk. Vi tror dette har vært et viktig grep for å forberede organisasjonene på det tospråklige samarbeidet.

Over sommeren og ved produksjonsoppstart med skuespillere, kunstnerisk team og teknisk bemanning, arrangerte vi nye seminarer over fire dager, som en oppkjøring til prøveperioden. Dette viste seg å være en sentral faktor for at regissør, døve og hørende skuespillere og teamet for øvrig har kunnet våge å ta steget ut i et ukjent terreng, stå løpet ut og på premieren levere scenekunst det norske publikummet aldri før har sett.

Noen avvik fra prosjektet hadde vi også. Vi etablerte i 2008 først kontakt med en ung dramatiker med sterkt ønske om å skrive om justismord. Etter flere møter og i samråd med Riksteatret laget vi en avtale med ham. Ved innlevering av versjon nummer to, i tråd med avtalen, viste det seg at dramatikeren hadde sterke egeninteresser og var ikke villig eller i stand til å gå inn i stoffet på bakgrunn av teatrets målsetting om at forestillingen skulle være likeverdig for døve og hørende publikummere. Vi forsøkte å trekke inn dramaturger for å se om vi kunne bevege prosjektet videre i den retning vi ønsket, uten å lykkes. Teatret aksepterte dermed ikke manuset. Med dette som bakteppe så vi at manusutviklingen var særdeles finmasket og mangefasettert og krevde en solid medaktør på manusutviklingssiden. Vi tok kontakt med Dramatikkens hus for å få hjelp til å lede vei for en solid og trygg utvikling av manus.

Kap.3. Resultat og resultatvurdering

Hvem var Fritz Moen? Kan hans historie formidlet fra scenen gi en bredere forståelse av hvordan han uskyldig kunne bli dømt for to mord? Dette er sentrale spørsmål vi gikk inn i prosjektet med og de er definert som problemstilling i denne sluttrapporten. Vi kan ikke empirisk vise til målbare resultat, men vi ønsker å belyse noen av de erfaringene vi har gjort.

Det har vært en krevende prosess. Spenningsforholdet mellom kultur og språk har vært overhengende hele tiden. Vi tror at dette har vært nødvendig for å kunne gripe Fritz Moens situasjon. En stor del av vår scenetolkning av Fritz Moen ligger nettopp i dette spenningsfeltet og er ikke formidlet på denne måten før. Ved at prosessen har hatt aktører som har forskjellig ståsted språklig og kulturelt har vi hele tiden stått i situasjoner som fremkaller fordommer og forutinntatthet. Aktørene, som har jobbet med dette prosjektet, har vært denne situasjonen

bevisst og har brukt denne erfaringen i prosjektet. Dette tror vi har vært svært viktig for det kunstneriske resultatet, som vi anser som svært vellykket.

Tilbakemeldingene fra teaterkritikere og anmeldere viser at vi har laget en forestilling som ikke kan plasseres sjangermessig og som er et nytt og spennende tilskudd i utviklingen av norsk dramatikk. Det trekkes frem at man får en ny forståelse av Fritz Moen og hvordan han som tyskerbarn, døv og handikappet kunne havne i denne situasjonen. Publikum har omtalt forestillingen som en knyttneve i magen. «Viktig teater» har noen sagt.

Ved å produsere og turnere sammen med Riksteatret har forestillingen nådd et langt større publikum enn hva Teater Manu ville maktet alene. I dialogen med kommunikasjonsavdelingen og med støtte fra Fritz Moens forskningsfond fikk vi muligheten til å gjøre programheftet tilgjengelig på tegnspråk. Alle programtekstene ble filmet og spilt inn på tegnspråk. Under hver tekst satte vi en QR-kode (en slags strekkode). Ved å scanne denne med en «smarttelefon» spilles en høykvalitetsvideo av programteksten direkte på telefonen.

I februar 2012 ble forestillingen kåret til «årets scenekunst Oslo 2011» av Natt og Dags lesere. Natt og Dags lesere er midt i målgruppen for forestillingen og er i så måte mer enn vi hadde turt å håpe på. Det er en stor og viktig anerkjennelse fra et fremtidig publikum.

Ettersom Riksteatret hadde ansvaret for informasjon og kommunikasjon har vi hatt større handlingsrom til å nå bredere ut. Publikum, presse og samarbeidspartnere har nå et bedre grunnlag for å forstå vår organisasjon, noe vi merker. Stadig flere aktører er åpne og initierer samarbeid med oss og forestillingen fungerer på mange måter som en døråpner inn til det allmenne teaterlandskapet.

Dramatikkens hus og Teater Manu har etablert et langsiktig samarbeidsprosjekt om utvikling av døve dramatikere og også Riksteatret ønsker å se på videre samarbeid. Dette tror vi er ringvirkninger etter et godt og suksessfullt samarbeid.

Økonomien i prosjektet er i henhold til beskrivelsen og uten vesentlige avvik. Prosjektet ble større i og med samarbeidet med Riksteatret og muliggjorde bl.a. en mer omfattende turné.

Kap.4. Oppsummering

Da ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering ga tilsagn om midler til prosjektet, var dette en forløsende faktor for etableringen av et stort og viktig samarbeid. Med et bredt og godt fundamentert samarbeid mellom døve og hørende organisasjoner, har vi synliggjort spenningsfeltet mellom kultur og språk, brukt friksjonen positivt inn i et sensitivt og på mange måter vanskelig og vondt teaterprosjekt. Resultatet har vært at publikum og kritikere gir tilbakemeldinger om at dette er viktig teater og det er et nytt og spennende teateruttrykk. Historien om Fritz Moen er fortalt på en måte som ikke kunne vært gjort andre steder enn fra scenen.

Etter turné og gjestespill på Nationaltheatret ser vi nå på muligheten for å sette opp forestillingen i København og i Stockholm. Det finnes interesse og engasjement for det.

Ettersom samarbeidet har vært en kunstnerisk og publikumsmessig suksess, har nytten av prosjektet overgått de høye forventningene vi hadde til det i 2008.

Vedlegg

Program «Jeg var Fritz Moen»

Foto: Scanpix

